

Денисенко В.А.

к. пед. н.,

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА ДО ЕКСПЕДИЦІЙНОЇ НАРОДОЗНАВЧОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті простежується процес формування готовності студентів до експедиційної народознавчої роботи. Високі показники проведеного експерименту засвідчують підвищення рівня готовності майбутніх учителів-словесників до здійснення експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи.

The article is devoted to the process of forming of students preparedness for expeditionary work. High exponents carrying out experiment witness improve the level of future teachers-philologists preparedness for carrying out expeditionary work with pupils of general school.

У нинішніх державотворчих процесах молодим людям відведено провідну роль у органах влади, засобах масової інформації, освітньо-виховній, економічній, правовій сферах. І тому на їх наставників, батьків покладена особлива місія – виховання на основі високих моральних настанов, які були притаманні українському народові в усі попередні історичні періоди, безумовно з урахуванням певних змін у психіці та характері підростаючого покоління.

Благодатними підвалинами в реалізації зазначеної мети є народознавство та пошуково-експедиційна робота. У кінцевому результаті виховання, засноване на народних традиціях, забезпечить формування національно свідомої, високоморальної особистості. Народознавство для сучасної молодої людини – це своєрідний орієнтир у складних процесах самопізнання, громадянського самовизначення. Тільки належний базовий рівень власної національної культури, засвоєний людиною в юному віці, є основою її духовного становлення та розвитку її творчих здібностей і таланту. Ми, українці, виробили в складних умовах етнічного розчленування і багатовікового поневолення раціональну організацію середовища життєдіяльності, витворили особливу систему звичаїв, вірувань, світорозуміння

і світовідчуття. Тож перед нами сьогодні стоїть першочергове завдання – не втратити безслідно той колосальний духовний та моральний потенціал, який зосереджено у своєрідній народній культурі, в її регіональному та локальному розмаїтті. Найкраще дослідити особливості традиційної духовної та матеріальної культури своєї місцевості дозволяє експедиційна робота, яку покликані здійснювати вчителі та їх вихованці. Тому особливо **актуальною** є проблема підготовки вчителя до пошуково-експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи.

Нами було поставлено **мету** – простежити динаміку формування готовності майбутнього вчителя-словесника до проведення експедиційної народознавчої роботи в школі.

Окремим питанням підготовки вчителя присвячено ряд дисертаційних досліджень (Є.С. Барбіна, С.М. Бреус, О.І. Виговська, В.А. Гаманюк, Ю.В. Кирильчук, Г.Д. Мітін, О.М. Пехота, Г.В. Троцко).

Захищено кандидатські та докторські дослідження різнобічних аспектів виховання дітей та молоді засобами народознавства (Ю.Д. Руденко, Т.І. Люріна і Ю.Г. Підборська, Н.М. Соломко, М.О. Семенова [1], З.О. Сергійчук [2], Н.П. Сивачук [3], О.М. Семенов, Л.С. Плетеницька).

На основі аналізу численної літератури з проблеми готовності можна виділити такі її складові: знання, обізнаність, уявлення, розуміння (пізнавальний компонент); потреби, ставлення, установки, інтереси, мотиви, цілі, схильність (емоційно-вольовий компонент); уміння, навички, досвід, захопленість, прагнення, активність, ініціатива та ін. (практично-дійовий компонент). Відтак психологічна готовність – це особистісна властивість людини. Водночас вона є соціальним явищем, оскільки її формування залежить від самого процесу підготовки (системи навчання і виховання у вищому навчальному закладі), від засобів масової інформації, суспільних відносин тощо.

Для успішного формування готовності необхідно знати і враховувати (моделювати) особливості того виду діяльності, до якої здійснюється підготовка, зберігати й підтримувати настроєність на майбутню роботу в певній відповідності з характером і складністю її завдань.

Розроблений нами формувальний експеримент був спрямований на підготовку майбутніх учителів-словесників, які на високому рівні повинні навчати учнів української мови, літератури та народознавства, здійснювати з ними експедиційну роботу та формувати їх патріотичні й громадянські якості, високу духовність і моральну зрілість. В основу експерименту лягла складена нами модель підготовки майбутнього вчителя-словесника до проведення експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи, яка включала п'ять етапів, на кожному з яких студенти, отримавши необхідний обсяг знань зі спеціальних, психолого-педагогічних, методичних і

загальнокультурних дисциплін та спецкурсів, проходили певний вид практики.

Під час експерименту в кожному компоненті готовності (пізнавальний, емоційно-вольовий, практично-дійовий) ми взяли по одній складовій – знання, мотиви та вміння й розглянули їх розвиток послідовно на всіх етапах дослідження.

На першому етапі підготовки студентів до експедиційної роботи з учнями ми зосередили увагу на тих навчальних дисциплінах, які мають забезпечити належну підготовленість студентів до фольклорної практики («Фольклор України», «Українська міфологія», «Історія українознавства», спецкурс «Методика проведення досліджень з українського фольклору»).

Пізнавальний компонент готовності студентів до проведення фольклорної практики ми визначили за даними екзамену з фольклору України. Було отримано такі результати: середній бал успішності студентів експериментальних груп (далі ЕГ) становив 4,7; студентів контрольних груп (далі КГ) – 4,3. На формування емоційно-вольового компонента готовності впливали зустрічі з носіями фольклору регіону, який досліджується; заняття у науковому фольклорному товаристві. В результаті проведеного анкетування та усного опитування студентів ми зробили такий висновок: студенти ЕГ керувалися соціально-значущими мотивами у пошуково-експедиційній роботі з фольклору («хочу дослідити фольклорні традиції регіону», «зберегти кращі зразки фольклору та передати їх дітям», «вивчити сучасний стан побутування фольклору», «навчитися збирати й досліджувати фольклор»); студенти ж КГ – меркантильними: вони збирають фольклор заради оцінки, тому що цього вимагає навчальний план, «бо необхідно отримати залік». Практично-дійовий компонент готовності формувалася на практичних і лабораторних заняттях з фольклору України: студенти ЕГ вивчали певну кількість пісень, записаних в Уманському районі; на заняттях спецкурсу «Методика проведення досліджень з українського фольклору» студенти склали запитальники, вчилися записувати фольклорні твори, а потім систематизувати й класифікувати їх. Перевірку всіх практичних умінь та навичок студентів передбачав екзамен з фольклору України, який мав комплексний характер.

Результати анкетування та усного опитування засвідчили, що студенти мали велике бажання проявити себе в ролі фольклористів-дослідників. У процесі практики у студентів виробилося ставлення до фольклору не як до «шароварщини», а як до основи української духовної культури, першооснови національної літератури. Ми зробили висновок, що експедиційна робота захопила студентів, а це вказує на значне підсилення емоційно-вольового компонента їх готовності під час практики. Матеріали фольклорної практики студенти оформляли в папки і здавали їх, а потім звітувалися про виконану ними пошуково-дослідницьку роботу. На звітному концерті студенти виконували автентичні фольклорні твори, записані в експедиції. Ми визначили рівень успішності студентів за результатами фольклорної практики: середній бал успішності студентів ЕГ – 4,5; КГ – 4,1.

За нашими спостереженнями, які проводилися під час фольклорної експедиції, зріс рівень вихованості студентів, що проявляється і в розмові, і в манері одягатися, і в поведженні в людському колективі. Також студенти набули певних трудових навичок та загартували свою волю й характер у складних польових умовах.

На другому етапі підготовки майбутнього вчителя до проведення експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи передбачалося формування готовності студентів до етнографічної практики. Насамперед студенти отримували певний обсяг знань на лекційних заняттях з «Етнографії України», спецкурсів «Методика проведення етнографічних досліджень» та «Українська народна вишивка». Рівень сформованості пізнавального компонента готовності ми визначили за результатами екзамену з етнографії України: середній бал успішності студентів ЕГ – 4,7. На формування емоційно-вольового компонента готовності впливали зустрічі студентів із відомими майстрами нашого регіону, активна пошукова робота та збирання етнографічних матеріалів. Відповіді студентів на питання анкети «Про мотиваційну готовність студентів» вказують на наявність у них соціально значущих мотивів проведення етнографічних досліджень: «експедиція надає можливість заявити про себе як дослідника-етнографа», «треба зберегти традиційну народну культуру, адже йдуть із життя носії наших традицій», «дослідити матеріальну й духовну культуру свого краю, щоб передати наступним поколінням досвід минулих поколінь». Практично-дійовий компонент формувався на практичних заняттях з етнографії, спецкурсів «Методика проведення етнографічних досліджень» та «Українська народна вишивка». Кожен студент навчався вишивати, також студенти ЕГ інсценізували народні пісні, фрагменти народних обрядів, проводили ярмарки.

Під час експедиції кожен студент працював за своєю темою дослідження. Відомості з історії села, своє власне дослідження та фольклор, зібраний в експедиції, студенти оформляли в папки, потім звітували на засіданні лабораторії. Предмети матеріальної культури та всі інші знахідки студенти детально описували та паспортизували. Це був перший етап звіту про проходження етнографічної практики, оцінка за який визначала пізнавальний компонент готовності. Другий етап звіту – участь студентів у концерті, на якому вони відтворювали фрагменти стародавніх народних обрядів, записаних під час практики. Оцінка за цей етап показала рівень сформованості і практично-дійового, і емоційно-вольового компонента готовності. На третьому етапі кращі студенти виступали на науковій фольклорній конференції. На основі оцінок за кожен етап звіту студентів їм виставлялася загальна оцінка за етнографічну практику. Середній бал успішності студентів ЕГ за результатами практики – 4,8, що свідчить про високий рівень їх підготовки. Спостерігаючи за студентами під час експедиції, ми відзначили зростання рівня вихованості студентів, їх емоційної культури, що є важливими складовими формування особистості майбутнього вчителя.

III етап підготовки студентів ЕГ до експедиційної роботи з учнями – це формування готовності студентів-випускників до державної педагогічної практики. Пізнавальний компонент готовності до цієї практики визначався знаннями студентів з усіх навчальних дисциплін, які викладалися у них протягом п'яти років навчання в педуніверситеті. На цьому етапі підготовки студентів нами було виділено серед навчальних предметів ті, які забезпечують підготовку до педагогічної практики: «Методику виховної роботи в школі» та «Методику викладання народознавства в школі». На лекціях і практичних заняттях із цих дисциплін студенти засвоювали традиційні й нетрадиційні принципи, методи, форми виховної роботи взагалі і народознавчої зокрема. Сформованість пізнавального компонента готовності ми визначили за результатами екзаменів із названих предметів: середній бал успішності з «Методики виховної роботи в школі» студентів ЕГ – 4,6, КГ – 4,5; середній бал успішності з «Методики викладання народознавства в школі» студентів ЕГ – 4,7.

Державна педагогічна практика є останньою із циклу педагогічних практик у педуніверситеті та завершальною в нашій моделі підготовки студентів до експедиційної роботи з учнями. Складаючи плани-конспекти уроків, сценарії виховних заходів, студенти використовували весь арсенал своїх знань та поповнювали їх із додаткових джерел (пізнавальний компонент готовності), отримували задоволення від живого спілкування з учнями, розвивали свою емоційну культуру та вольові якості (емоційно-вольовий компонент готовності), оволодівали вміннями та навичками проводити уроки, позакласну навчально-виховну роботу (практично-дійовий компонент готовності). Так, студентка Палій О., яка проходила педагогічну практику в загальноосвітній школі № 4, створила сценарій відзначення Дня Миколая, використавши записані в експедиціях до сіл Уманського регіону легенди про Святого Миколая та пісні, які співаються в цей день.

Після проходження студентами державної педагогічної практики ми провели підсумовуючий «зріз» рівнів готовності студентів до експедиційної роботи з учнями. При цьому основними методами були: опитування, аналіз звітів. Результати опитування засвідчили, що відбулися певні зміни в потребах та мотивах студентів ЕГ і КГ. На констатувальному «зрізі» ми зафіксували такі показники рівнів мотиваційної готовності до експедиційної роботи з учнями: незадовільний – у 3% студентів ЕГ (у 24% студентів КГ), низький – у 69% ЕГ (у 65% КГ), середній – у 23% ЕГ (у 11% КГ) і високий – у 5% ЕГ. Після проведення експерименту було отримано такі результати: на незадовільному рівні не було зафіксовано студентів, на низькому – 12% студентів ЕГ (46% студентів КГ), на середньому – 36% ЕГ (44% КГ) і на високому – 52% ЕГ (10% КГ). Внаслідок порівняння цих даних ми зробили висновок про суттєві зміни в мотиваційній сфері: у студентів-випускників було виявлено особистісно-оцінну реакцію на експедиційну діяльність. Більшість із них мала сформований інтерес до народознавства, бажання проводити пошуково-експедиційну роботу з учнями, складати сценарії та організувати народознавчі заходи і отримувала при цьому моральне

задоволення (емоційно-вольовий компонент готовності). Зростання також відбулося і за практично-дійовим компонентом готовності. На думку експертів, у більшості студентів ЕГ були сформовані різноманітні вміння, що утворюють цілісний комплекс, який посідає неабияке місце у моделі готовності майбутнього учителя до експедиційної роботи з учнями.

Також слід вказати на суттєву різницю у показниках рівнів підготовки до експедиційної роботи з учнями у студентів експериментальних і контрольних груп. Якщо студентів ЕГ з високим рівнем підготовки в кінці дослідження ми виявили 41%, то студентів КГ з таким рівнем – лише 29%. Існує різниця і в кількостях студентів ЕГ і КГ з низьким та середнім рівнем: відповідно ЕГ – 5% і КГ – 28%, ЕГ – 54% і КГ – 43%. Таким чином, наша дослідницька робота засвідчує динаміку зростання готовності майбутніх учителів-філологів до експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи.

Після закінчення експерименту ми цікавилися професійним становленням наших колишніх студентів ЕГ. Нами було проведено анкетування 45 учителів-словесників. Ми з'ясували, що багато наших випускників разом із своїми учнями здійснюють експедиційну роботу та ведуть гуртки з народознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенова М.О. Виховання учнів основної і старшої школи засобами фольклористично-етнографічної діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 // Східноукраїнський національний універс. ім. В. Даля. – Луганськ, 2005. – 20 с.
2. Сергійчук З.О. Зміст і проблеми організації народознавчої роботи в основній школі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1996. – 24 с.
3. Сивачук Н.П. Підготовка майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі (на матеріалі філологічних факультетів): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інстит. пед. АПН України. – К., 1997. – 24 с.